

Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezîyetçi Bürokratik Yapısının Kurulması ve Karşılaşılan Bazı Güçlükler

Cabir DOĞAN*

ÖZET

19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasal, sosyal ve ekonomik şartlar 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle sonuçlandı. Buradaki amaç devrin şartlarına göre reformlar yaparak devletin gücünün tek bir merkezden etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Tanzimat aydınları ülkenin kurtuluşunu güçlü ve merkezîyetçi bir idarede görüyorlardı. Bunun içinde yönetimin reformcu bürokratların elinde olmasını ve padişahın yetkilerini azaltarak bu yetkinin bürokrasiye aktarılmasını sağlamışlardır. Babıali içerisinde yönetim anlayışında oluşturulan bu değişiklikle bürokrasi ön plana çıkmıştı. Yeni bir siyasî güç olarak "Tanzimat Bürokrasisi" oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Tanzimat, Bürokrasi, Merkezîleşme.*

The Establishment of Tanzimat Period Ottoman Centralized Bureaucratic Structure and some Encountered Difficulties

ABSTRACT

The political, social and economic conditions in which the Ottoman Empire was in the first half of the 19th century resulted in the proclamation of the Tanzimat Edict on 3 November 1839. The aim here is to provide an effective usage of the state's power from a single center by making reforms which are suitable for the conditions of the term. The Tanzimat intellectuals thought the liberation of the country could be achieved through a strong and centralized administration. To accomplish this, they provided reformist bureaucrats with the governance and by reducing the powers of the sultan, they ensured that all the powers, formerly belonged to the Sultan himself, were transferred to the bureaucracy. With this change, created in the regime in Sublime Porte (Babıali), the bureaucracy came to fore. "The Tanzimat Bureaucracy" occurred as a new political force.

Keywords: *Tanzimat, Bureaucracy, Centralization.*

Giriş

Merkezîyetçilik kavramı, devletlerin büyük ölçüde mali, idari, hukuki alanda standart ve bütüncül bir kontrol kurmalarıyla ortaya çıkan bir sistemdir. Bu yapıdaki devletlerde uzmanlaşmış bir bürokratik kadroya ve toplumsal tabaka nezdinde güçlü denetim mekanizması nedeniyle düzgün bir bürokratik kayıt sistemine sahip olması gerekmektedir. Merkezîyetçi devlet yapısında siyasal gücün merkezinde hükümdar bulunabilir; fakat demokratik denetim mekanizması iyi işletildiği takdirde siyasî gücün bir kişinin veya bir gücün eline geçmesi engellenebilir. Bu tür siyasî yapı 19. yüzyıl Avrupa'sında yaygın bir şekilde görülmüştür. Daha somut bir ifade ile merkezîyetçilik,

---

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniv. Eğitim Fak. İlköğretim Bölümü, e-posta; cabirdogan@sdu.edu.tr

siyasi otorite içinde bürokrasinin kazandığı güç demektir¹. Kazanılan bu güç mutlak iktidar tarafından kullanıldığı gibi, demokratik bir iktidarın himayesi altında da bulunabilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ise merkezîyetçi devlet yapısının ortaya çıkmasını devleti çöküntüden kurtarmak amaçlı Batılı anlamda yapılan ıslahat hareketlerinin bir devamı olarak görmek mümkündür². 18.yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde geleneksel devlet modelinden merkezîyetçi devlet modeline doğru bir değişim yaşanmaktaydı. II. Mahmut döneminde temelleri atılan merkezîyetçi idari reformlar, Tanzimat döneminde de devam etmiş ve bu devrin mimarları tarafından bürokratik merkezîyetçi idare tarzı da ülkenin kurtuluşu için bir zorunluluk olarak görülmüştür³.

Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezi Yönetiminde Reform

3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda Sadrazam Mustafa Reşid Paşa⁴ tarafından okunarak ilan edilen ferman, "Tanzimat Fermanı" olarak adlandırılmış; bu fermanla başlatılan sürece tarihimizde Tanzimat Dönemi denmiştir⁵. Fermanın getirdiği yeni fikirler ve düşünceler devlet kurumlarının tamamında etkisini göstermiştir⁶.

Tanzimat hareketinin amacı, Osmanlı devlet idaresini batılı standartlarda reformize ederek, devlet yönetimini tek bir merkezden etkili ve güçlü bir biçimde kullanılmasını sağlamaktır⁷. Tanzimatçılar, hükümdarın devlet yönetimindeki gücü ve yetkisinin azaltılarak, bu yetkiyi reformcu bürokratlara vermişlerdir⁸. Bu dönemde Osmanlı hükümdarı eskisi gibi artık idarede mutlak otorite ve güç sahibi değil, yönetimde temsilî görev üstlenmeye başlamıştır⁹. Hükümdarın yetkilerinin sınırlandırılmasında Batıdan etkilenerek yapılan reformların ve bu dönemde hukuk gücünün ön plana çıkmasının büyük etkisi olmuştur. Tanzimat döneminde yapılan bu yeni düzenleme ile hükümdarlık makamı mutlak gücün sahibi bir otorite olmaktan çıkarak millete ait bir makam haline gelmiştir¹⁰.

Devlet yönetiminde padişah adına vekâlet eden en yetkili kişiye sadrazam denir¹¹. Bu dönemde yapılan merkezîyetçi reformlar sonrasında sadrazamların yönetimdeki gücü ve etkinliği artırıldı. Tanzimat dönemi sadrazamları Babiali'de vüzera

¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, s. 121.

² Hülür ve Güney Alça, "İmparatorluktan Cumhuriyete Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezleşmenin Dinamikleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 311, 2005, s. 322.

³ Ortaylı, *a.g.e.*, s.123.

⁴ Mustafa Reşid Paşa'nın siyasi hayatı için bkz. Yılmaz Öztuna, *Tanzimat Paşaları Âli ve Fuâd Paşalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 14-24; Paul Dumont, "Tanzimat Dönemi (1839-1876)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Çev: Server Tanilli, Cem Yayınları, İstanbul 1995, s. 63-64.

⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 5, Ankara 1995, s. 169. Tanzimat Fermanı'nın orijinal metni için bkz. Önder Kaya, *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, s. 159-162; İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi M. 1703-1924*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 124-128.

⁶ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 147.

⁷ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ...*, s. 495.

⁸ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 156-157.

⁹ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ...*, s. 488.

¹⁰ Ejder Okumuş, *Türkiye'nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999, s. 312.

¹¹ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 25.

hegemonyası kurdu. Her ne kadar Padişahın vekili olsalar da zaman zaman onun mutlak otoritesine muhalefet etmekten çekinmemişlerdir¹².

Devlet idaresinin merkezîleşmesi faaliyeti büyük ölçüde Babıali'de kurulan meclisler sayesinde olmuştur. Böylece klasik devirdeki Divan-ı Hümayun teşkilatı yerine daha fonksiyonel kurumlar olan meclisler kurulmuştur¹³. Bu meclisler; Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye (1838), Meclis-i Dâr-ı Şurâ-yı Askerî (1836), Meclis-i Umûr-u Nafia (1838), Meclis-i Maârif-i Umumiye (1846), Meclis-i Maliyye (1846), Meclis-i Âli-i Tanzimat (1854) gibi çeşitli meclisler kuruldu. Bu meclislerin öncelikli görevi bağlı buldukları bakanlıklara danışmanlık hizmeti vermesidir. Tanzimatçılar, kurdukları bu yeni meclis yapısıyla bürokratik ve merkezîyetçi bir yapı oluşturmaya çalışmışlardır¹⁴.

II. Mahmut döneminde kurulan merkezîyetçi ve otokratik yapı Tanzimat'ın ilk yıllarında yaşanan bir kısım olumsuzluklara rağmen biraz daha kuvvetlendi. Fakat sonraki yıllarda valilerin yetkisini artıran fermanla (1852) merkezîyetçi sistem zayıfladı. İslahat Fermanı'ndan kısa bir süre sonra merkezden uzak bölgelerde birçok isyanın çıkması üzerine Babıali eyaletlerde kontrolü yeniden ele alma ihtiyacı hissetti. 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamesi ile idari yapı biraz daha merkezîyetçi hale getirildi¹⁵.

Tanzimat Dönemi Merkezîyetçi Bürokratik Yapının Kurulması

3 Kasım 1839 günü, Gülhane Parkında Padişahın huzurunda, kalabalık bir halk kitlesinin önünde okunan bu Ferman Osmanlı Devleti'nin siyasi ve hukuk tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonraki süreçte yönetim kadrolarını eline alan bürokratik zümre hem merkezi otoriteyi yeniden tesis etmek hem de büyük ölçüde işlevini yitirmiş kurumları yeniden ıslah etmek için idari, adli ve mali alanlarda reformlara başladı¹⁶.

Tanzimat bürokratları idari reformları yaparken bir kısım problemlerle karşılaştılar. Bunlar; kadro genişliği, nitelikli eleman ve para sorunu idi. Bu dönemde devletin bürokratik kurumları çöküntü içerisindeydi. Günübürlük resmi işlemleri yürütecek nitelikte personel bulmakta zorlanıyordu¹⁷.

Tanzimat Dönemi'nde idari alanda yapılan reformlarla ortaya çıkan en önemli değişim yeni bir güç merkezi olarak bürokrasinin üstlendiği görev ve yetkidir. Bu dönemde yeni bir siyasi güç ve otorite merkezi olarak "Tanzimat Bürokrasisi"nin kurulmasıdır. Bu bürokratik kadro yönetim alanında padişahın yetkilerine ortak

¹² Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 153.

¹³ Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı...*, s. 482.

¹⁴ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 156. Tanzimat Meclislerinin kuruluşu ve görevleri hakkında bkz. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 179-290; Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 1; Kemal Beydili, *Osmanlı Araştırmaları XV*, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1995, s. 322-329. Tarık Zafer Tunaya Tanzimat Dönemi meclislerini bir anayasal monarşi için âdeta başlangıç denemesi olduğunu ileri sürmüştür. Ortaylı, *İmparatorluğun...*, s. 146-147.

¹⁵ Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları II. Abdülhamit ve Doğu-Anadolu Aşiretleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1979, s. 428. Ayrıca bkz. Karal, *a.g.e.*, C. 3, s. 152-158; Yılmazçelik, "a.g.m.", s. 230-234; Mefahir Behlülçil, *İmparatorluk ve Cumburîyet Döneminde İllerimiz*, İstanbul 1991, s. 136-141.

¹⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2007, s. 401.

¹⁷ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde...*, s. 19; Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 295-296.

olmuştur¹⁸. Bu yeni durum aynı zamanda siyasi gücün hükümdardan merkezi bürokrasiye geçtiğini göstermekteydi¹⁹.

Tanzimat bürokrasisi idari alanda reformları Halife –Sultan merkezli değil, Babıali merkezli olarak yapmış ve uygulamıştır. Yani bürokratik kadro, kendi kontrolünde bulunan siyasi güç temelinde bir merkezîyetçilik oluşturmaya çalışırken Padişah eksenli âdem-i merkezîyetçi politikalar ortaya koymuştur²⁰.

Bürokratlar öncelikle sarsılan devlet otoritesine kurmak için çalışmalara başladılar. Bunun için de o dönemde ortaya çıkan ulusçu ayaklanmalara ve yerel isyanlara karşı Osmanlılık fikri düzeni etrafında bütün toplumsal grupları eşit kabul ederek birleştirmeye çalıştılar. Bu yeni düzenleme ile sadece merkezde değil merkezden uzak bölgelerde de ayan ve derebey ve aşiretler üzerinde de bir otorite ve kontrol mekanizması kurabileceklerdi. Tanzimatçılar halkın idareye katılmasını istiyorlardı²¹. Ama buradaki amaç yerel özerklik veya yönetimde demokrasiyi yerleştirmek değil, Avusturya ve Rusya’da olduğu gibi, idareyi ıslah ederek, ülke gelirlerini artırmak ve merkezîyetçi bir yönetim kurmaktır. Bu açıdan bakıldığında, Tanzimat merkezîyetçiliği, demokrasiyi değil, “Metternich”çi bir sistemi amaçlamaktadır. Bu yeni dönemde yönetimde sadece Sadrazamlar etkili olmamıştır. Onunla birlikte Babıali’deki bürokratik kadrolarda yönetimde etkin olmak istemiştir²².

Tanzimat bürokratları reformlarını yürütürken merkezi otorite karşısında baskı altında kalmamak için bazı konularda güvence talep etmişlerdir. Onların bu güvenceden kastı hürriyet değil, hayat, mal ve kazanç güvenliğidir. Çünkü klasik Osmanlı idari sisteminde devlet sistemindeki memurların ve bürokratların hükümdar karşısında yasal bir güvenceleri yoktu. Fermanda belirtilen mal, can ve namus güvenliği ile bürokratlar kendilerini yasal güvenceye almak istiyorlardı²³.

Tanzimatçılar, bürokratik reformların önünde ulema sınıfını bir engel olarak görmekteydi. Çünkü bu grup geçmişten beri eğitim ve yönetimi kontrolü altında tutmaktaydı. Dönemin bürokratlarına göre eğitim ve öğretim ulemanın tekelinden alınarak devletin tekeline verilmesi şarttı. Bunun için devrin düşünce ve anlayışına uygun olarak medreselerin dışında yeni eğitim modeli olarak mektepler açıldı. Yapılan bu yeni düzenleme ile eğitim ulemanın elinden alınarak devletin kontrolüne verilmiştir. Ayrıca kadıların görev alanında yeni düzenlemeler yapılarak görev alanı sadece adliye teşkilatı olarak sınırlandırıldı. Tanzimat döneminde eğitim ve adli alanda yapılan

¹⁸ Sofuoğlu, *Osmanlı Devleti’nde Islahatlar ve I. Meşrutîyet*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2004, s. 88.

¹⁹ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 48.

²⁰ Okumuş, *a.g.e.*, s. 286-287.

²¹ Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı...*, s. 427.

²² Ortaylı, *Türkiye Teşkilatı...*, s. 495. Ayrıca bkz. Taner Timur; *Osmanlı Çalışmaları İlk Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1989, s. 85; Kâzım Yetiş, “Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1989, s. 108-109; Şerif Mardin, Tanzimat bürokratlarının Osmanlılık siyaseti ekseninde oluşturmaya çalıştığı ve devamı için uğraştığı merkezî yapıyı daha çok “kamerализm”in etkisi olarak nitelendirmiştir. Kamerализm, 18. yüzyıl Avrupa’sında eğitimi halka yaymayı, halkın mülkiyet haklarını garanti altına almayı içeriyordu. Millî devletlerin kurulmasına ve orta sınıfların güç kazanmasına paralel yürüten bu politika, aynı zamanda millî bütünlük kurmayı ve feodalizmden kalma imtiyazları temizlemeyi amaçlıyordu. Bu anlamda 1839 Gülhane Hattı Hümayunu da kamerализmin etkisini taşır. Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Drl. Mümtaz’er Türköne ve Tunca Önder, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 12-13.

²³ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 158.

ıslahatlarla ulemanın kamudaki gücü büyük ölçüde zayıflatıldı. İlimiye sınıfının elindeki güç bürokrasiye geçmiş oluyordu²⁴.

Tanzimat döneminde yapılan reformlar sonrasında idarede devletin toplumu bütün yönleriyle kontrol edebildiği merkezi ve bir yapı ortaya çıktı. Bu yeni yapı bürokrasiyi güçlendirmekle birlikte kamuda seçkinler zümresi dediğimiz bir elit kadroyu doğurmuştur. Bu zümrenin geldiği taban toplumun orta kesimidir. Tanzimat döneminde kurulmuş olan batı tarzı mekteplerden ve askeri okullardan yetişen bu kadro devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmiştir. Gelecekte, Jön Türk olarak nitelendirilecek bu yeni elit grup devlet kurumlarında ve bürokraside önemli reformlar gerçekleştirilecektir²⁵.

Taşra Yönetiminde Merkeziyetçilik

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı timara dayalı toprak sistemi merkezi otoriteyi ve hükümdarı tehdit edecek yerel otoritelerin ortaya çıkmasını önlemiştir. Fakat 18. yüzyılda tımar sisteminin bozulması ve iltizam²⁶ sistemine geçilmesiyle birlikte, taşrada ortaya çıkan yerel güçler ve ayanların gücü zayıflamış merkezi otorite için tehdit oluşturmaya başlamıştır. Fakat 19. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti hâkimiyetini kaybettiği taşra üzerinde yeniden otorite kurmaya başladı²⁷.

Merkeziyetçilik kavramı her ne kadar teknik olarak siyasi literatürümüze 19. yüzyılın başlarında girmiş olsa da, bu tarihin öncesinde ve sonrasında Osmanlı idari yapısı politik olarak merkeziyetçilik kavramı etrafında örgütlenmiştir. Fatih Sultan Mehmet'ten II. Mahmut'a kadar uzanan yönetim anlayışında bu idari yapının izlerini görmek mümkündür. Fakat Osmanlı merkeziyetçiliğinin kendisine özgü bir pozisyonu vardır. Onu diğerlerinden farklı kılan taraf, taşradaki yaşayan her türlü etnik, dini ve kültürel unsurların merkezi yönetime gevşek bir tarzda bağlanmasına imkân tanımasıdır²⁸.

Tanzimat döneminde ülke idari olarak, eyalet, liva, kaza ve karye olarak düzenlenmişti. Sırasıyla bu idari birimlerin başında vali, mütesellim, müdür ve muhtar görev yapmaktaydı. Tanzimat döneminde taşrada yapılan reformlarda iki yön ön plana çıkmıştı. Bunlar taşradaki idarecilerin yetkisini kısıtlamak ve yönetim alanında Müslümanların ve gayrimüslimlerin oluşturduğu meclisler açmaktır. Buradaki amaç taşradaki idari kadroları merkeze daha fazla bağlayarak merkezin otoritesini güçlendirmek, gayrimüslim halkın aktif bir şekilde yönetime katılmasını sağlamaktır²⁹.

²⁴ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 157-158.

²⁵ İlyas Doğan, "Tanzimat Sonrası Geleneksel Toplumun Çözülmesi ve Yeni Örgütlenme Anlayışı", Kamu Hukuku Arşivi, 2001, http://www.akader.info/KHUKA/2001_EYLUL/TANZIMAT_sonrasi.htm, 16.02.2008.

²⁶ İltizam, Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri, bazı kamu gelirlerinin toplanmasında uygulanan bir yöntemdi. Bu yöntem, kamu gelirlerinin özel kişilere toplattırılması demektir. Bu işi yapanlara mültezim denilmekteydi. Tanzimat'a kadar, her vilayetin bazı kamu gelirleri (aşar ve mukataa gelirleri gibi), bir ya da bir kaç yıllığına valilere satılırdı. Valiler de, kendilerine satılan bu gelirlere teminat olarak İstanbul'daki bir Ermeni sarrafı kefil gösterirdi. Bir sözleşme yapıldıktan sonra, valiler bu gelirleri bir mültezime artırma ile satarlardı. Yıldız, *a.g.e.*, s. 109.

²⁷ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 57.

²⁸ Yeğen, *a.g.e.*, s. 58.

²⁹ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 192.

1840 yılında idari alanda yapılan reformla valilerin nüfuz ve yetkileri azaltıldı. Bu yetki daralması ile birlikte valilerin görev alanı yeniden belirlenmiştir. Yeni düzenlemeye göre vilayetlerdeki asayiş işleri valilere bırakılırken, mali işler merkezden geniş yetkilerle tayin edilen muhassıl-ı emval adı verilen amirlere verilmişti. Ayrıca halkın katıldığı idare meclisleri ve taşra meclisleri açılmıştır³⁰. Vergilerin toplanması ve muhassıllara yardım etmesi amacıyla eyaletlere müşir, sancaklara ferik paşalar, ihtiyaca göre de nizamiye askeri görevlendirildi³¹. Ancak, muhassılların vergilerini zamanında toplayamaması, yeniden iltizam sistemine dönülmesine sebep olmuştu³².

Hükümetin bu dönemde taşrada merkezi otoriteyi kurmak için uyguladığı vasıtalarından birisi de eyaletlerin fiziki sınırlarını küçülterek yeni bir idari yapı olarak buralara vilayet adını vermesidir. Küçülen ve geliri azalan vilayetler daha kolay kontrol altında tutulabilirdi. Bu yeni idari düzenleme ile valilerin buldukları bölgelerde yönetimde daha etkin hale gelmelerini sağlamıştır. Günümüz şartlarından baktığımızda coğrafi açıdan sınırları küçültmenin çok fazla bir anlamı yoktur; ama Tanzimat döneminde devletin ulaşım ağı ile ticaret vasıtalarının değişmesi üretimi ve ekonomi merkezlerinin değişmesine neden olmuştur. Örneğin 18. Yüzyıl boyunca Aydın vilayeti ekonomik olarak çevresinde bulunan İzmir, Denizli, Manisa ve Muğla şehirlerinin merkezi konumunda iken yeni yolların yapılmasıyla birlikte ekonominin merkezi İzmir vilayeti olmuştur³³.

Tanzimat döneminde politik ve idari kontrol gücünün taşrada hayata geçirilmesi dolaysız vergilendirme ve seferlik işlerinin yapılmasında büyük kolaylıklar sağladı. Güneydoğu Anadolu, Cebel-i Lübnan ve Çukurova gibi bölgelerde merkezi otoritenin kurulmasında imparatorluk tarihinin en güçlü dönemlerinde bile görülemeyen başarılar sağlandı³⁴.

1849'da yapılan yeni nizamname ile eyalet meclisleri daha aktif hale getirildi. Valilerin buldukları bölgelerde hukuksuz uygulamalarının önüne geçmek ve vergilerin düzenli ve adil bir şekilde toplanmasını sağlamak için vilayet meclisleri kuruldu. Valilerin yetkilerinin kısıtlanması buldukları yerlerde bazı sıkıntılara neden olduğu için valileri yetkileri belli alanlarda kısmen genişletildi³⁵.

Tanzimat döneminde yapılan düzenlemeler sonucunda devletin yapısı modern bir yapıya kavuşturulmuş; yönetime katılma anlayışı da yönetim mekanizmasına yerleşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ileride meşrutiyet sistemine geçişte yerel meclislerden edindiği tecrübelerin büyük faydasını görmüştür. Örneğin ilk Osmanlı mebus seçiminde, vilayet umum meclislerinin seçim kuralları uygulanmıştır. Osmanlıda anayasalı meşrutî sisteme geçişte Avrupa 'da olduğu gibi uzun süreli bir sıkıntılı süreç yaşanmamıştır. Bunda Tanzimat katkısı inkâr edilemez³⁶.

³⁰ Zürcher, *a.g.e.*, s. 92; Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 109-110; Karal, *a.g.e.*, C. VI, s. 131-132; Standford J. Shaw, "Local Administrations In The Tanzimat", *150. Yılında Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 33.

³¹ Uzun, *a.g.e.*, s. 9.

³² İnalçık, "a.g.m.", s. 365; Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 86-87; Shaw, "a.g.m.", s. 33.

³³ Ortaylı, *İmparatorluğun ...*, s. 147-148.

³⁴ Yeğen, *a.g.e.*, s. 66.

³⁵ Sofuoğlu, *a.g.e.*, s. 86; Özkaya, "a.g.m.", s. 6.

³⁶ Musa Çadrcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Dr. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 95.

Mali Alanda Merkezleşme

Devletin merkezleşmesinin temel dinamiklerinden biriside mali alanda merkezleşmeden geçiyordu. Bunun için ise öncelikle gelirleri artırılarak mali alanda yeni bir takım düzenlemelerin yapılması gerekiyordu³⁷. Amaç kaynakların büyük ölçüde tek bir elden kontrolünü sağlamaktır. Yapılacak bu uygulama ile taşradaki yerel unsurların ve beylerin bütçeden alacakları pay azaltılarak güçleri de zayıflatılmış olacaktı. Bununla birlikte toplumda büyük rahatsızlıklara sebep olan mültezim sistemi de ortadan olacaktı³⁸. Belirtilen amaçları gerçekleştirebilmek için 1840 yılında yapılan düzenleme ile vergilerin iltizam sistemi ile toplanmasına son verilerek muhassıllık sistemine geçildi³⁹. Yeni sistemde vergiler artık merkezden gönderilen “muhassıl” adı verilen memurlar tarafından toplanmaya başlandı⁴⁰. Muhassıllar görevleri sadece vergi toplamaktan ibaret kamu görevlileri değildi. Görev yaptıkları yerlerdeki kamu görevlilerine karşı da sorumlu değillerdi⁴¹. Muhassıllar buldukları yerlerde vergi toplamakla birlikte sancakların yönetimlerinden de sorumlu olacaktı⁴². Muhassıllar görev yaptıkları yerlerde ilk iş olarak mal mülk sayımına başladılar. Toplanan yeni verilere göre kimlerin ne kadar vergi ödeyecekleri belirlenmiştir⁴³.

Muhassılların doğrudan doğruya merkezden atanması ve buraya karşı sorumlu olması aslında valilerin gücünü zayıflatan bir uygulamaydı. Devletin böyle bir uygulamaya gitmesinin nedeni geçmişe dayalı bir takım olumsuz uygulamalardan kaynaklanıyordu. Özellikle valilere karşı bir güven sorunu vardı. Fakat yapılan yeni uygulama hiyerarşik düzende bir çift başlılık ortaya çıkararak karmaşaya sebebiyet verebilirdi. Nitekim çok geçmeden muhassıllık görevi, eyaletlerde ikinci bir valilik makamı haline geldi⁴⁴.

Muhassılların kendilerine verilen bu yeni görevin altından tek başlarına kalkmaları zordu. Onun için sancaklarda kendisine yardımcı olacak “muhassıllık meclisleri”nin kurulmasına karar verildi⁴⁵. Alınan bu karar doğrultusunda muhassıl gönderilen sancak ve kazalarda büyük meclisler kurulmuştur.⁴⁶ Bu meclisler muhassıl,

³⁷ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde...*, s. 32.

³⁸ Uzun, *a.g.e.*, s. 10.

³⁹ İnalçık, “a.g.m.”, s. 365; Edouard Philippe Ehgelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çev: Ali Reşad, Kaktüs Yay., İstanbul 1999, s. 48; Ahmet Cevat Eren, *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, Derin Yayınları, İstanbul 2007, s. 41.

⁴⁰ Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform Bâbîâli*, Çev. Latif Boyacı- İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 137.

⁴¹ Yıldız, *a.g.e.*, s. 111.

⁴² İnalçık, “a.g.m.”, s. 364; Musa Çadircı, “Tanzimat Döneminde İdari Reform”, *Osmanlı*, C.VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 184; Yücel Özkaya, “Tanzimat Öncesi Sosyal ve Kültürel Durum ve 1840-1850 Arasında Tanzimat’ın Uygulanışı”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 1991, s. 126-127.

⁴³ Çadircı, *a.g.e.*, s. 61.

⁴⁴ Yıldız, *a.g.e.*, s. 110; Moshe Ma’oz, “Tanzimat’ın İlk Yıllarında Modernleşme Hareketinin Suriye Siyaseti ve Toplumunu Üzerindeki Etkisi”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Hayreddin Pınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 272.

⁴⁵ İnalçık, “a.g.m.”, s. 364; Musa Çadircı, “Tanzimat Döneminde İdari Reform”, *Osmanlı*, C.VII, YTY, Ankara 1999, s. 184; Yücel Özkaya, “Tanzimat Öncesi Sosyal ve Kültürel Durum ve 1840-1850 Arasında Tanzimat’ın Uygulanışı”, *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 1991, s. 126-127.

⁴⁶ Halil İnalçık, “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Halil İnalçık – Mehmet Seyitdanhoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2006, s. 174.

iki kâtip, hâkim, müftü, askeri zabıt ve o yerin ileri gelen dört kişilik eşraftan meydana gelmekteydi. Sancak ve kazaların özel durumuna göre metropolit ve kocabaşlar da bu mecliste görev alabilmekteydi⁴⁷. Daha sonraki süreçte meclis üyelerinin belirlenmesi bir esasa bağlanmış ve bu konuda bir nizamname hazırlanmıştır. Muhassıl bulunmayan kaza, kasaba ve köylerin durumu ise farklıydı. Buralarda meclisler daha küçük olup beş kişiden oluşmaktaydı. Meclisin üyeleri ise, muhassıl vekili, kadı, mahallin jandarma amiri ve halkın ileri gelen kişilerinden oluşmaktaydı⁴⁸.

Mecliste vergilerin toplanması ve dağıtılması gibi konular görüşülecekti. Meclis üyeleri arasından biri sandık emini olarak seçilecekti. Toplanan vergilerden masraflar düşüldükten sonra kalan miktar hazineye gönderilecekti⁴⁹.

Tanzimat döneminde, mali alanda merkezileşmeyi sağlayacak önemli adımlar atılmasına rağmen bürokratik alt yapının eksikliğinden kaynaklanan sorunlardan dolayı beklenen başarı sağlanamadı. Merkezi otorite, muhassıllık sistemini kaldırarak yeniden iltizam sitemine döndü. Bazı başarısızlıklara rağmen Tanzimat bürokratları merkezileşme konusunda önemli mesafeler kaydetmişlerdir. Bu dönemde yapılan düzenlemeler yerel yönetimin çekirdeğini oluşturmuş ve yerel halkın idareye katılmasını sağlamıştır⁵⁰.

Tanzimat Dönemi Merkezîyetçi Bürokratik Yapının Yönetimde Uygulanışı

Tanzimat'ın ilanından sonra, merkezi yapının devlet hayatı ve sosyal hayat üzerindeki rolü önemli ölçüde artmıştır. Yapılan düzenlemelerle devletin görev alanı genişletilerek topluma hâkim olmasını daha kolay hale getirmiştir. Tanzimat bürokratları ülkenin kurtuluşunu güçlü bir merkezi yapıda görüyorlardı. Bunu gerçekleştirebilmek için yönetimin reformcu bir bürokratik kadronun elinde olmasını ve bunların yasal güvenceye sahip olmasını sağlamışlardır. Bundan sonraki amaç ise yapılan reformların hayata geçirilmesidir. Reformların halka ulaşmasını sağlamak içinde merkezi idarenin gücünü artıracak mekanizmalar oluşturacaklardır⁵¹.

Tanzimat reformlarının uygulanma sürecinde bir takım problemlerle karşılaşıldı. Çünkü uygulamanın ne şekilde yapılacağına dair ellerinde herhangi bir bilgi yoktu. Öncelikle vergi adaletinin sağlanması için nüfusun sayılması gerekiyordu. Bunun için can, mal güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Ayrıca hükümette bu konuda tecrübeli elemanda yoktu. Bunun için bu dönemde yapılan idari, mali ve askeri alanda yapılan reformlar hemen hayata geçirilemedi. Uygulamada öncelik İstanbul'a yakın ve sıkıntı yaşanmayan eyaletlere verildi. Tanzimat reformları Edirne, Bursa, Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletlerinde uygulamaya geçildi⁵².

⁴⁷ Özkaya, *a.g.e.*, s. 4.

⁴⁸ İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ...", s. 174.

⁴⁹ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 112-113.ası

⁵⁰ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde...*, s. 10; Engelhardt, *a.g.e.*, s. 58.

⁵¹ Eryılmaz, *a.g.e.*, s. 108.

⁵² Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 190. Tanzimat Dönemi'nde farklı eyaletlerde aynı reformlar uygulanmasına rağmen farklı sonuçları ortaya çıkmıştır. Örneğin Ankara'da reformlar yönetimde merkezileşmeyi artırırken aynı ölçüde yerel gelişmeyi sağlamadı. Bunun aksine Edirne'de reformlar devletin kontrolünü hızla artırırken temelde yerel altyapının kurulmasını da sağlamıştır. Yonca Köksal, *Local Intermediaries and Ottoman State Centralization: A Comprasion of the Tanzimat Reforms in the Provinces of Ankara and Edirne*, Basılmamış Doktora Tezi, Columbia University 2002, s. 6.

Merkeziyetçi idarenin taşrada yerleşmesinin önündeki engellerden birisi de yol ve iletişim sorunu idi. Eyaletlerdeki ve sancaklardaki yöneticiler en çok üzerinde durdukları konu kara yolu yapımı meselesi idi. Yol sorununa çözüm bulmak amacı ile yabancı şirketler demiryolu döşemeye başladılar. Tanzimatçılar iletişim problemini çözmek içinde posta teşkilatını ıslah etmeye çalıştılar. Çok geçmeden İzmir- Manisa- Edremit-Çanakkale- İstanbul telgraf hattı yapıldı. Bu dönemde kurulan telgraf hattı merkezi idarenin vazgeçilmez vasıtaları haline geldi. Tanzimat döneminde yabancıların işlettiği vapur kumpanyaların yanında Müslümanların da yerli kumpanyalar kurarak işletmeye başladılar. Aslında karayolu, denizyolu ve demiryolu birbirlerini tamamlayan ulaşım unsurlarıdır. Fakat Osmanlı Devleti bunlar arasındaki ulaşım bağlantısını tam anlamıyla sağlayamamıştır⁵³.

Tanzimat dönemi merkezileşme sürecinin uygulanmasında karşılaşılan problemlerden birisi de vergi sisteminde ortaya çıkan değişiklikler ve angarya kararının kaldırılmasıdır. Dönemin en önemli reformlarından birisi iltizam sisteminin kaldırılmasıdır. Çok radikal bir kararla mali alanda yapılan bu değişiklikle yerine konan muhassıllık sistemi vasıta ve eleman yokluğu nedeni ile uygulanamadı. Maliyeyi sıkıntıya soktu. Uygulama sokulan yeni sistemle voyvoda, mültezim ve sarraflar gibi bazı sınıfların kazanç kapılarını kaybetmesine neden olmuştur. Bir kısım ağa ve âyanlarda yeni vergi düzenlemesi ile ödeyecekleri vergi artacağından onlarda bu yeni durumdan memnun kalmamışlardır⁵⁴. Âyan ve ağalar bölgelerinde uygulanan merkeziyetçi reformlara karşı halkıda yanlarına isyan hareketlerine girmişlerdir. Bunlar içerisinde belli başlıları Çapanoğlu isyanı, Tepedenli Ali Paşa isyanı ve Mehmet Ali Paşa isyanıdır⁵⁵.

Mali alanda merkezileşme politikalarına tepki gösteren gruplardan biriside din adamlarıdır. Çünkü yeni düzenleme ile vergi ödemede eşitlik getiriliyor ve din adamları eski imtiyazlarını ve muafiyetlerini kaybediyorlardı⁵⁶. Din adamları ile birlikte kilise vakıflarına bakan ruhban sınıfı da eski imtiyazlarını kaybedeceklerinden Tanzimat'ın getirdiği bu yeni düzenlemeden memnun kalmadılar⁵⁷.

Eyaletlerde merkezi idareyi kurmak için öncelikli olarak eyalet sınırlarında bazı değişiklikler yapıldı. Bir kısım sancakların bağlı bulunduğu eyaletler değiştirildi. Örneğin Ankara Eyaleti Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşuyordu. Yeni düzenleme ile Bozok, Kayseri ve Kastamonu sancakları da Ankara Eyaleti'ne bağlandı. Bu sırada Ankara Eyaleti müşiri Davut Paşa idi. Müşirler yönettikleri eyalette Tanzimat'ın uygulanmasından birinci derecede mesuldürler. Buldukları eyaletlerde merkezi yönetimi kurmada başarısız olan valiler ya görevlerinden alınmışlar ya da

⁵³ Ortaylı, *Tanzimat Devrinde ...*, s. 29.

⁵⁴ Halil İncalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları ve İncelemeler*, Eren Yayınları, İstanbul 1996, s. 369.

⁵⁵ Ortaylı, *Türkiye Teşkilâtı...*, s. 445.

⁵⁶ İncalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması...", s. 369.

⁵⁷ Ali İhsan Gencer, "Tanzimat Fermanı'ndan (1839) 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", DGBİT, C. 11, Çağ Yayınları, s. 443. Niş İsyanı (1841) ve Vidin İsyanı (1850) için bkz. İncalcık, "Tanzimat'ın Uygulanması", s. 375-383; Ahmet Lütfi Efendi, Vak'anüvüs Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, C. 7, İstanbul 1999, s. 1102-1104. Tanzimat'ın Bosna Hersek'te uygulanması sırasında karşılaşılan güçlükler için bkz. Zafer Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1876)*, Alter Yayıncılık, Ankara 2009, s.16-20.

yerleri değiştirilmişlerdir. Davut Paşa da bu konudaki başarısızlığı nedeni ile Ankara Eyaleti Müşirliğinden alınarak Bursa'ya sürülmüştür⁵⁸.

Tanzimat'ın gerektirdiği mülkü otoriteyi kuramayıp görevden alınan müşirlerin sayısı çoktu. Bunlar içerisinde rüşvet ve yolsuzluk işlerine bulaşmış olanlarda vardı. Örneğin Kocaeli Müşiri halktan farklı isimler altında para toplatmış ve Meclis-i Vâlâ'daki yargılanması sonrasında cezalandırılmıştır. Bunların içerisinde sadrazamlık yapmış kimselerde vardı. Örneğin Sadrazam Hüsrev Paşa rüşvet aldığı gerekçesiyle yargılanmış ve mahkemece suçlu bulunmuştu. Ayrıca Tanzimat'ın uygulamalarının ilk yıllarında valilerden Tahir, Hasip ve Nazif Paşalar de haklarında yapılan suçlamalar nedeniyle mahkemece cezalandırılmışlardır⁵⁹.

Yukarıda örneklerden yola çıkarak Tanzimat dönemi merkezileşme politikasının taşrada başarısız olmasının faturası valilere yüklenmiştir. Başarısızlığın nedenleri arasında bürokratların halk ve devlet yararına işler yapma yerine eski alışkanlıklarını devam ettirmesidir. Bu beklentiler gerçekleşmeyince pek çok bürokrat gibi valilerde görevden alınmışlardır. Muhassıllık sistemi ile vergi toplamada eyaletlerde başarısız olunması üzerine yeniden iltizam sistemine dönülmüştür⁶⁰.

Tanzimat dönemi merkezi otoritenin kurulmasında zorluk çekilen yerlerden birisi de Bosna Hersek Eyaletidir. Tanzimat uygulamalarında bu eyalette de bir takım zorluklarla karşılaşıldı. Hükümet halkın fazla tepkisini çeken uygulamalarda bazı tavizler vermek suretiyle burada hayata geçirebildi.

Tanzimat'ın uygulanması konusunda Bosna'da olduğu gibi Trabzon Eyaleti'nde de bir takım sıkıntılar yaşandı. Burada da menfaatleri bozulan bazı gruplar ve yörenin ileri gelenleri muhalefet ederek karşı çıkmışlardır. Meclis-i Vâlâ kararı gereği halkın Tanzimat'ın yararlarını tam olarak anlayamadığı gerekçesiyle uygulamalar ileri bir Tarihe bırakılmıştır⁶¹. Ancak aradan altı yıl geçtikten sonra 1847 yılında Tanzimat bu eyalette yeniden uygulanmaya başlanmıştır⁶².

Tanzimat'ın ilanı sonrasında merkezileşme politikası bir takım muhalefet hareketleri ile karşılaşırsa da ancak on yıllık bir süreç zarfında imparatorluğun genelinde uygulamaya geçti. Bir takım nedenlerden dolayı bu süreç uzamıştır. Bunlar ekonomik şartlar, sosyal şartlar ve ülkenin içinde bulunduğu iç ve dış koşullardır. Fakat uygulama tam anlamıyla merkezîyetçi bürokratik yapının istediği bir uygulama değildir. Şekli bir uygulamadır. Tanzimat'ın getirdiği bu hükümlerin uygulanmasında yaşanan sıkıntılar belli aralıklarla İmparatorluğun yıkılışına kadar devam etmiştir⁶³.

⁵⁸ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 188-191.

⁵⁹ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde...*, s. 190.

⁶⁰ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 192.

⁶¹ Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s. 198.

⁶² Eren, "a.g.m.", s. 729; Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde...*, s. 198. Tanzimat'ın Trabzon'da uygulanma süreci için bkz. BOA, *A.MKT*, 147/972; BOA, *A.MKT*, 137/76; BOA, *A.MKT*, 150/4; BOA, *A.MKT*, 159/9; BOA, *A.MKT*, 160/70.

⁶³ Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde...*, s. 95.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin temel yönetim anlayışı merkeziyetçi bir yapı göstermiştir. Fakat zamanla devrin siyasal ve sosyal şartlarına göre idari anlayışta farklılıklar ortaya çıkmıştır. Yıldırım Beyazıt'tan sonra Fetret Devri'ni dışarıda tutacak olursak Osmanlı idari yapısında 18. yüzyılın başlarına kadar güçlü bir merkeziyetçi yapının varlığını görmek mümkündür. Merkeziyetçi otoritenin gücünü kaybetmesiyle beraber taşrada âyan denilen feodal yapılanmalar ortaya çıkmıştır. Bu yeni yönetim modelini âdem-i merkeziyetçi bir idari anlayış olarak ifade edebiliriz. Bu yeni durum II. Mahmut'un idareyi ele alma sürecine kadar devam etti. Sultan Mahmut, Sened-i İttifak (1808) sözleşmesinden sonra merkezi otoriteyi yeniden kurmak ve güçlendirmek için büyük mücadele vermiş, bunda da büyük ölçüde başarılı olmuştur.

Tanzimat dönemi bürokratları ülkenin kurtuluşu için güçlü ve merkeziyetçi bir idari yapıyı gerekli görüyorlardı. Yeni dönemde bu idari yapı yapılacak reformların kendi kontrollerinde olmasını ve padişahın mutlak otoritesinin sınırlandırılmasını istiyorlardı. Tanzimat döneminde yapılan reformlarda bürokrasi ön plana çıkarak padişahın yerine yeni siyasi bir güç olarak Tanzimat bürokrasisi almıştır. Bu dönemin en bariz özelliği siyasi gücün saraydan Babıali'ye geçmesiydi. Babıali'nin yönetimde siyasi gücü ve egemenliği eline alması modern manada ülkede merkeziyetçiliği kurma çapalarının bir sonucudur. İdari alanda yaptıkları reformlar daha çok merkeziyetçi yapıyı güçlendirmeye yönelik uygulamalardır. Fakat Tanzimat bürokratları merkeziyetçi bürokratik reformları yaparken birtakım sorunlarla karşılaşmışlardır. Bu sorunları aşağıdaki başlıklar altında değerlendirebiliriz:

1. Tanzimat bürokratlarının karşılaştığı en önemli sorun nitelikli eleman ve para sorunudur. Devlet teşkilatında yapılacak reformlar için yeterli elemanı yoktu. Yapılacak reformlar için yeni bürokrat ve memur kadrolarına ihtiyaç duyulurken ekonomik sorunlar nedeniyle bu kadrolar temin edilemiyordu.

2. Babıali'de reformları yapacak tecrübeli bir elemanın bulunmaması ve yapılacak reformların ne şekilde uygulanacağı konusunda bir programın olmaması

3. Devlet yönetiminde yapılacak merkeziyetçi reformlarda özellikle merkezden uzak bölgelerde çıkarları zedelene grupların veya beylerin muhalefeti

Tanzimat'ın ilk yıllarında yapılan reformlarla merkeziyetçi bürokratik yapı kuvvetlenmiştir. Fakat sonraki yıllarda yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı merkezi bürokratik yapının gücü dönemin şartlarına göre farklılıklar göstermiştir ve azalmıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
BOA Bâb-1 Âsafî Sadaret Mektûbî Kalemi (BOA, A.MKT)
BOA Bâb-1 Âsafî Mühimme Kalemi Belgeleri, (BOA, A.DVN.MHM)
BOA Sadaret Âmedî Kalemi Belgeleri, (BOA, A.AMD)
Cevdet Dâhiliye, (BOA, C.DH)

2. Diğer Kaynaklar

Ahmet Lütfî Efendi, *Vak'anüvüs Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, C. 7, İstanbul 1999.

AKYILDIZ, Ali. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

BEHLÜLGİL, Mefahir. *İmparatorluk ve Cumhuriyet Döneminde İllerimiz*, İstanbul 1991.

BEYDİLİ, Kemal. *Osmanlı Araştırmaları XV*, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 1995.

ÇADIRCI, Musa. "Tanzimat Döneminde İdari Reform", *Osmanlı*, C.VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

ÇADIRCI, Musa. "Tanzimat Döneminde İdari Reform", *Osmanlı*, C.VII, YTY, Ankara 1999, ss. 183-198.

ÇADIRCI, Musa. "Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, ss. 295-321.

ÇADIRCI, Musa. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Dr. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.

DANIŞMEND, İsmail Hami. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi M. 1703-1924*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

DOĞAN, İlyas. "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devlet Yönetiminde Toplumsal Örgütlenme", *Kamu Hukuku Arşivi*, 2001, http://www.akader.info/KHUKA/2001_eylul/tanzimat_sonrası.htm, s. 3, 16.02.2008.

DUMONT, Paul. "Tanzimat Dönemi (1839-1876)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Çev: Server Tanilli, Cem Yayınları, İstanbul 1995.

ENGELHARDT, Edouard Philippe. *Tanzimat ve Türkiye*, Çev: Ali Reşad, Kaktüs Yayınları, İstanbul 1999.

- EREN, A. Cevad. "Tanzimat", *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, MEB, İstanbul 1979, ss.729-765.
- EREN, Ahmet Cevat. *Tanzimat Fermanı ve Dönemi*, Derin Yayınları, İstanbul 2007.
- ERYILMAZ, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, Ankara 1991.
- FİNDLEY, Carter V. Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bâbîâli, Çev. Latif Boyacı- İzzet Akyol, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- GENCER, Ali İhsan. "Tanzimat Fermanı'dan (1839) 1876'ya Kadar Osmanlı İmparatorluğu", *DGBİT*, C. 11, Çağ Yayınları, ss. 431-521.
- GÖLEN, Zafer. *Tanzimat Dönemi Bosna İsyancıları (1839-1876)*, Alter Yayıncılık, Ankara 2009.
- HÜLÜR Himmet ve Güney Akça. "İmparatorluktan Cumhuriyete Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezileşmenin Dinamikleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 311, 2005, s. 311-341.
- İNALCIK, Halil. "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları ve İncelemeler*, Eren Yayınları, İstanbul 1996, ss. 361-424.
- İNALCIK, Halil. "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2006, ss. 169-197.
- İNALCIK, Halil. *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınları, İstanbul 1992.
- KARAL, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C. 5, Ankara 1995.
- KAYA, Önder. *Tanzimat'tan Lozan'a Azınlıklar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004.
- KODAMAN, Bayram. "Hamidiye Hafif Süvari Alayları II. Abdülhamit ve Doğu-Anadolu Aşiretleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1979, ss. 427-480.
- KÖKSAL, Yonca. *Local Intermediaries and Ottoman State Centralization: A Comprasion of the Tanzimat Reforms in the Provinces of Ankara and Edirne*, Basılmamış Doktora Tezi, Columbia University 2002.

- MA'UZ, Moshe. "Tanzimat'ın İlk Yıllarında Modernleşme Hareketinin Suriye Siyaseti ve Toplumunu Üzerindeki Etkisi", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Hayreddin Pınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- MARDİN, Şerif. *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Dr. Mümtaz'er Türköne ve Tunca Önder, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- OKUMUŞ, Ejder. *Türkiye'nin Laikleşme Sürecinde Tanzimat*, İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- ORTAYLI, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006.
- ORTAYLI, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2007.
- ÖZKAYA, Yücel. "Tanzimat Öncesi Sosyal ve Kültürel Durum ve 1840-1850 Arasında Tanzimat'ın Uygulanışı", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Ankara 1991, ss. 121-140.
- ÖZTUNA, Yılmaz. *Tanzimat Paşaları Âlî ve Fuâd Paşalar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet. *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- SOFUOĞLU, Ebubekir. *Osmanlı Devleti'nde İslahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2004.
- SHAW, Standford J., "Local Administrations in The Tanzimat", *150. Yılında Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- TİMUR, Taner. *Osmanlı Çalışmaları İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine*, İmge Kitabevi Yayınları Ankara 1989.
- YEĞEN, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- YETİŞ, Kâzım. "Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1989, ss. 107-109.